

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

ПАСАЙЛЮК ІРИНА ВАСИЛІВНА

УДК [347.44:005.936.4](477)(043.3)

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
КОССАК Володимир Михайлович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри цивільного права та процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
Заслужений юрист України
РОМАНЮК Ярослав Михайлович,
суддя Верховного Суду України у відставці,
Голова Верховного Суду України у 2013–2017 рр.

кандидат юридичних наук, доцент
МАМЧУР Людмила Володимирівна,
Чорноморський національний університет імені Петра
Могили, доцент кафедри цивільного та кримінального
права і процесу

Захист відбудеться 22 квітня 2021 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.27 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14, авд. 214.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 19 березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент

С. В. Сенік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Іноземці та особи без громадянства є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин в Україні, мають ті самі права і свободи та виконують ті самі обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України), іншими законами України, а також чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Поширення національного режиму в цивільному судочинстві на іноземців, осіб без громадянства як учасників судового процесу, ґрунтується на принципі безумовності та не пов'язане з їх проживанням в Україні. Їх правовий статус підпорядковується законодавству як місця перебування, так і праву держави їх громадянства чи постійного місця проживання. У зв'язку із цим, виокремлюється ряд особливостей процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників судового процесу. Це зумовлює необхідність дослідження участі таких осіб у цивільному процесі України, змісту їх цивільного процесуального статусу як учасників судового процесу, та проведення аналізу основних ознак провадження у справах за участю іноземних осіб.

Особливості правового статусу іноземців та осіб без громадянства у цивільному процесі України є недостатньо розробленими, про що свідчить аналіз відповідного законодавства та судова практика. Окремі аспекти процесуального статусу цих осіб були предметом дослідження у працях таких вітчизняних науковців, як: М. О. Баймуратова, В. А. Бігуна, С. С. Бичкової, С. В. Васильєва, О. О. Грабовської, А. С. Довгерта, В. І. Кисіля, В. В. Комарова, В. М. Коссака, Л. М. Косовського, Л. В. Мамчур, І. А. Павлуника, Ю. Д. Притики, Я. М. Романюка, О. С. Рибачка, О. П. Світличного, С. Я. Фурси, Л. С. Фединяк, Г. А. Цірата, Н. О. Чучкової, М. Й. Штефана, а також іноземних науковців: М. А. Агаларова, Н. А. Васильчикова, М. А. Гурвича, І. М. Ільїнського, Т. М. Нешатаєвої, М. С. Шакар'яна та ін.

Однак, недостатньо дослідженими залишається процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства як сторін, третіх осіб, представника, інших учасників судового процесу, зокрема свідка, експерта, експерта з питань права, спеціаліста, перекладача. Потребують удосконалення положення чинного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів іноземцями та особами без громадянства, подання до суду позовної заяви та поданих до неї матеріалів, строків розгляду справи з «іноземним елементом», можливості користуватися правничою допомогою. Відтак зростає актуальність комплексного дослідження цивільних процесуальних прав і обов'язків іноземців та осіб без громадянства як учасників судового процесу та проведення порівняльної характеристики цивільного процесуального статусу іноземних осіб за законодавством України та іноземних держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної тематики кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (2016–2018 роки, номер державної реєстрації 0116U001703) та «Новелізація цивільного та цивільно-процесуального права в умовах реформи судочинства» (2019–2021 роки, номер державної реєстрації 0119U002358).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і практичних положень цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства у цивільному судочинстві, спрямованих на удосконалення правового регулювання законодавства України щодо провадження у справах за участю іноземних осіб.

Для досягнення вказаної мети поставлені такі завдання:

- дослідити стан наукової розробки, особливості становлення законодавства, що регулює питання участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України;
- виокремити особливості процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства;
- розкрити і розмежувати поняття «право на звернення до суду за захистом» та «право на судовий захист» іноземців та осіб без громадянства;
- визначити правові режими цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства;
- з'ясувати поняття та види процесуальної правосуб'єктності іноземців та осіб без громадянства;
- визначити юрисдикцію судів України щодо розгляду цивільних справ з іноземним елементом;
- проаналізувати цивільно-процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства як учасників справи (сторін, третіх осіб), представників, інших учасників судового процесу;
- з'ясувати підстави, обсяг процесуальної правоздатності і дієздатності та правові наслідки участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному судовому процесі у якості свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста;
- обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства України щодо розгляду цивільних справ з іноземним елементом.

Об'єктом дослідження є відносини щодо участі іноземців та осіб без громадянства у цивільному судочинстві України з метою захисту своїх прав та інтересів.

Предметом дослідження є норми чинного законодавства, міжнародні договори, сучасні теоретичні концепції, гіпотези, які визначають правовий статус іноземців та осіб без громадянства як учасників справи в цивільному процесі України, а також пропозиції щодо вдосконалення норм законодавства, що регламентують дані питання.

Емпіричну основу дослідження становлять матеріали судової практики, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, правозастосовча практика архівів органів державної влади, практика ЄСПЛ.

Методи дослідження. Для формулювання основних понять, наукових пропозицій щодо розгляду і вирішення цивільних справ з іноземним елементом були застосовані методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3); метод системно-історичного аналізу – для дослідження правового регулювання участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України, їх право- та дієздатності як суб'єктів цивільних процесуальних відносин (підрозділ 1.1). Метод структурного аналізу дав змогу з'ясувати зміст поняття цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників судового процесу (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Порівняльний метод використано для порівняння національного та зарубіжного цивільного процесуального законодавства, міжнародних актів, що визначають специфіку участі іноземців та осіб без громадянства у цивільній справі (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); теоретичного моделювання – для розроблення пропозицій щодо внесення змін до законодавства (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); метод узагальнення – використовувався під час опрацювання наукової літератури (підрозділ 1.1), надав можливість узагальнити одержані результати та обґрунтувати пропозиції та висновки (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є одним з перших комплексних досліджень питань правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України. Наукову новизну дисертації становлять такі основні положення, зокрема:

Вперше:

- запропоновано розглядати цивільні процесуальні права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства залежно від того, який процесуальний статус вони займають в цивільному судочинстві України;

- аргументовано доцільність збільшення встановленого строку розгляду справи по суті з урахуванням особливостей розгляду справи з «іноземним елементом», до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави, до якого подано клопотання про надання правової допомоги;

- обґрунтовано, що консул при здійсненні представництва іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України належить до числа органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. У зв'язку із цим, запропоновано включити його до переліку суб'єктів, передбаченого ст. 56 ЦПК України «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб»;

- визначено доцільність законодавчого закріплення в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципу професійності. З метою ефективного функціонування інституту правничої допомоги, запропоновано доповнити ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципом «професійності» та викласти в новій редакції: «Адвокатська діяльність

здійснюється на принципах верховенства права, законності, професійності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів»;

- аргументовано необхідність розширення кола осіб, щодо яких мають право відмовитися від давання показань. Зокрема, ст. 71 ЦПК України викласти в новій редакції, доповнивши переліком осіб, щодо яких можна було б відмовитися давати показання, – зарученою зі стороною процесу особою або особою, пов'язаною зі стороною обіцянкю укласти шлюб, чоловіком / дружиною учасником процесу, навіть якщо шлюб розірваний;

- визначено засади участі іноземної фізичної особи у цивільному процесі як експерта, експерта з питань права, спеціаліста, перекладача, що є похідною від правового режиму перебування іноземця та особи без громадянства на законних підставах на території України;

- обґрунтовано необхідність запровадження судового реєстру перекладачів, які мають право здійснювати переклад офіційних документів.

Удосконалено:

- розуміння змісту права на звернення за судовим захистом, що закріплене у низці вітчизняних нормативно-правових актів, і є одним із основоположних прав людини;

- положення про те, що визначення процесуальної право- і дієздатності іноземців, осіб без громадянства, буде здійснюватися відповідно до колізійної прив'язки «закон суду»;

- правове регулювання правосуб'єктності іноземних громадян, що дає підстави стверджувати, що матеріальна та процесуальна правосуб'єктність не є тотожними;

- концепцію цивільної процесуальної правосуб'єктності іноземців та осіб без громадянства залежно від процесуального статусу, який вони займають у цивільному судочинстві України (сторони, треті особи, належність до групи «інших учасників судового процесу»);

- категорію «підсудність» судам України справ з іноземним елементом шляхом заміни її на термін «територіальна юрисдикція (підсудність)»;

- зміст принципу поширення національного правового режиму на цивільний процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства як сторін спору, третіх осіб, свідків, перекладачів, спеціалістів, експертів, експертів з питань права;

- види основних цивільно-процесуальних прав та обов'язків іноземців та осіб без громадянства, дотримання та виконання яких виступає засобом реалізації права на судовий захист;

- законодавчий механізм надання правової допомоги щодо отримання доказів, які знаходяться на території іноземної держави, допиту іноземних свідків, проведення інших процесуальних дій;

Набули подальшого розвитку:

- положення, що іноземці, особи без громадянства можуть бути учасниками справ всіх видів провадження цивільного судочинства та реалізовувати захист своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів на будь якій стадії цивільного процесу;

- правова позиція щодо необхідності розгляду цивільної процесуальної правосуб'єктності іноземців та осіб без громадянства залежно від того, який статус вони займають у цивільному судочинстві України;

- твердження про недопустимість у вітчизняному законодавстві обмежень щодо права іноземців та осіб без громадянства на звернення до суду. Однак, якщо в іноземній державі встановлені обмеження процесуальних прав для громадян України, законодавством України у порядку реторсії можуть бути встановлені відповідні обмеження процесуальних прав громадян цих держав, у яких допущені такі обмеження.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Основні теоретичні положення та розробки, які полягають у формулюванні та вирішенні наукових проблем, пов'язаних з особливостями участі іноземців та осіб без громадянства у цивільному процесі України, характеризують наукову новизну дослідження, одержані дисертантом особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: «Пріоритетні завдання та стратегії розвитку юриспруденції у світовій науці» (м. Сладковичево, Словачька Республіка, 28–29 жовтня 2016 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференція «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 1–2 квітня, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (м. Харків, 6–7 жовтня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальные проблемы права» (г. Брест, 19 квітня 2017 р.); Регіональна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 15 грудня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юриспруденция – базовая составная часть интеграционных процессов и современного правового поведения» (г. Кишинев, Республіка Молдова, 3–4 листопада 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики» (м. Люблін, Республіка Польща, 17 квітня 2018 р.); IV-ий Всеукраїнський круглий стіл «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 7 грудня 2018 р.); Регіональна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 14 грудня 2018 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тридцять сьомі економіко-правові дискусії» (м. Львів, 28 травня 2019 р.); Науково-практичний семінар «Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Львів, 4 жовтня 2019 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «VI юридичні могилянські читання» (м. Миколаїв, 30 квітня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладені у 18 наукових публікаціях, з яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних; одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 13 тез доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок, з яких основний текст – 173 сторінки, список використаних джерел – 27 сторінки (298 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, його науково-теоретичну базу, зв'язок роботи з науковими програмами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано положення, які містять наукову новизну, окреслено практичне значення одержаних результатів, апробацію результатів дисертації, а також відомості про публікації автора за темою дисертації та про структуру роботи.

Розділ 1. «Загально-теоретична характеристика правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Іноземці та особи без громадянства – суб'єкти цивільного процесу» присвячений з'ясуванню поняття правового статусу іноземців та осіб без громадянства як суб'єктів цивільного процесу. Охарактеризовано право іноземців та осіб без громадянства на звернення до суду за захистом і на судовий захист, встановлено юрисдикцію судів України щодо розгляду цивільних справ з іноземним елементом.

Наявність у спірному матеріальному правовідношенні «іноземного елемента» зумовлює особливі процесуальні питання, які не є властивими для внутрішнього цивільного процесу, – зокрема, вирішення конфлікту (колізій) юрисдикції, необхідність отримання доказів з іншої держави, виконання доручень за кордоном тощо. Досліджено та обґрунтовано питання реалізації іноземцями, особами без громадянства права на звернення до суду за захистом і на судовий захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Здійснено розмежування зазначених понять та з'ясовано їх зміст. Жодна особа не може бути позбавлена права на участь у розгляді своєї справи у визначеному ЦПК України порядку. Іноземців та осіб без громадянства віднесено до кола суб'єктів цивільних процесуальних відносин, які наділені правом на звернення до суду за захистом.

Проаналізовано співвідношення застосування термінів «компетенція», «юрисдикція» та «підсудність» в українському процесуальному законодавстві. У результаті пропонується розглядати питання підсудності судам України справ з іноземним елементом шляхом застосування терміну «територіальна юрисдикція (підсудність)».

У підрозділі 1.2. «Цивільна процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців та осіб без громадянства», досліджуються питання правового режиму, призначеного забезпечувати реалізацію правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні. Визначено, що в Україні процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства ґрунтується на принципі «національного режиму». Запропоновано визначення понять цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності вказаних осіб в цивільному судочинстві України. Зокрема, під цивільною процесуальною правоздатністю іноземців та осіб без громадянства пропонуємо розуміти встановлену правом України здатність мати цивільні процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки учасника судового процесу. Цивільна процесуальна дієздатність – це встановлена правом України здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді як учасник судового процесу. Встановлено, що питання процесуальної право- і дієздатності іноземців, осіб без громадянства в Україні визначається колізійною прив'язкою «закон суду». Однак, застосування судом «особистого закону» іноземця, особи без громадянства для встановлення обсягу їх процесуальної право- та/або дієздатності не відповідатиме вимогам чинного законодавства. Відповідно, матеріальна та процесуальна правосуб'єктність не може ототожнюватись. Встановлено, що цивільна процесуальна правосуб'єктність іноземців та осіб без громадянства залежить від того, який процесуальний статус вони займають в цивільному судочинстві України (сторони, третьої особи, чи належать до групи «інших учасників судового процесу» тощо).

Розділ 2. «Особливості процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників цивільної справи» складається з трьох підрозділів, які присвячені встановленню цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства як учасників цивільної справи та його характеристики, – сторони, треті особи, їхнім процесуальним правам та обов'язкам, судовому представництву іноземних осіб у цивільній справі.

У підрозділі 2.1. «Характеристика процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства – сторін спору» визначено, що вони можуть бути носіями як загальних, так і спеціальних процесуальних прав та обов'язків сторін та мати статус позивача чи відповідача в суді. На основі цього запропоновано викласти ст. 48 ЦПК України в такій редакції: «Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні особи, в тому числі фізичні особи, незалежно від їх громадянства, юридичні особи, а також держава».

Обґрунтовано необхідність удосконалення цивільного процесуального законодавства щодо строку розгляду справи. Так, при розгляді цивільних справ з іноземним елементом виникає необхідність у зверненні із судовим дорученням про надання правової допомоги, врученні виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави. Тому, доцільно збільшити в ЦПК України строки розгляду справи по суті. На підставі зазначеного пропонується доповнити ч. 2 ст. 210 ЦПК України положенням такого змісту: «Розгляд справ з іноземним елементом здійснюється протягом

строків, передбачених частиною першою, другою цієї статті та з урахуванням особливостей розгляду справи може бути збільшеним на строк, до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави на судове доручення про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів».

Підкреслено, що серед основних процесуальних обов'язків іноземців та осіб без громадянства як позивачів цивільної справи є зазначення у позовній заяві відомостей, які підтверджували б факт про те, що ними не подано іншого позову (позовів) до цього ж відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав. Зазначене відповідно унеможливило реалізацію права іноземців та осіб без громадянства як сторін спору на судовий захист, оскільки обов'язком суду буде постановлення ухвали про залишення позовної заяви без руху, про повернення позовної заяви, постановлення ухвали про відмову у відкритті провадження у справі чи про залишення позовної заяви без розгляду.

Підрозділ 2.2. «Участь іноземців та осіб без громадянства у статусі третіх осіб у цивільній справі» присвячено висвітленню актуальних аспектів залучення та участі третіх осіб, які не є громадянами України у цивільній справі. Зокрема, недостатньо врегульованими залишалися аспекти забезпечення права іноземних осіб на вступ у цивільну справу, застосуванням судом окремих повноважень у зв'язку із залученням іноземних осіб як третіх осіб або вступом їх у справу, процесуальних наслідків незалучення іноземних осіб як третіх осіб до участі у справі тощо. З'ясовано, що іноземці, особи без громадянства в цивільному судочинстві України як треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору можуть вступити у справу, подавши позов до однієї або декількох сторін, набуваючи при цьому цивільно-процесуального статусу позивача. Тобто, обсяг їх процесуальних прав та обов'язків визначатиметься ст. 49 ЦПК України. Іноземці та особи без громадянства як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору користуватимуться загальними процесуальними правами та обов'язками учасників справи (ст. 43 ЦПК України).

На основі дослідження досвіду іноземних держав (Швейцарія, США, Франція) щодо врегулювання участі третіх осіб у цивільній справі встановлено існування безпосереднього зв'язку матеріально-правового статусу особи як учасника матеріальних правовідносин та її процесуальної можливості вступити у справу у статусі третьої особи за ініціативою суду чи іншої сторони. Обґрунтовано позицію про те, що участь іноземних осіб у справі у якості третьої особи є передумовою того, що більш повно будуть встановлені обставини справи.

У підрозділі 2.3. «Судове представництво іноземних осіб у цивільній справі» проаналізовано характерні ознаки представництва іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України. Права, свободи та інтереси іноземців, осіб без громадянства може представляти адвокат або їх законний представник, при чому адвокатом чи законним представником також можуть бути іноземні особи. Проаналізовано співвідношення понять «правова допомога», «юридична допомога», «правнича допомога», «професійна правнича допомога».

У зв'язку з цим, обґрунтовується необхідність доповнення законодавчо встановленого переліку принципів здійснення адвокатської діяльності принципом «професійності», як основного при здійсненні представництва – одного із видів адвокатської діяльності. Окремо досліджено питання умов участі іноземного адвоката як процесуального представника іноземних осіб в суді. Так, документи, які підтверджують повноваження іноземного адвоката як процесуального представника, посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливим суб'єктом цивільних процесуальних відносин з «іноземним елементом» є консул. Щодо меж його повноважень, обґрунтовано позицію, що при здійсненні представництва іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України консул відноситься до органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, тобто включити до переліку суб'єктів, встановлених ст. 56 ЦПК України.

Розділ 3. «Іноземці та особи без громадянства як інші учасники судового процесу» містить два підрозділи, які присвячені визначенню процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства у цивільній справі як свідків, експертів, експертів з питань права, спеціалістів та перекладачів.

У підрозділі 3.1. «Процесуальні права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства, які виступають свідками у цивільній справі» досліджуються особливості цивільних процесуальних прав та обов'язків, відповідальність іноземних осіб як свідків. Встановлено, що їх основними процесуальними правами є право давати показання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, письмовими записами, правом відмовитись давати показання у випадках, встановлених законом, правом на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду, правом участі в режимі відеоконференції в приміщенні суду. Основними процесуальними обов'язками іноземних осіб як свідків, є: з'явитися до суду у визначений час, дати правдиві показання про відомі їм обставини справи. Такі особи попереджаються про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання чи відмову від давання показань на вимогу суду. Виділено особливості щодо порядку допиту свідків – іноземців, осіб без громадянства, які перебувають на момент розгляду справи на території іноземної держави. В такому випадку застосуванню підлягатиме інститут судового доручення, в порядку ст. 498 ЦПК України. Окремими видами надання міжнародної правової допомоги – є проведення за кордоном дій з отримання доказів, наприклад допит свідків, а також інші процесуальні дії. Встановлено, що в якості виконання означеного має бути запис у протоколі судового засідання про проведення процесуальної дії та додані до протоколу документи, які підтверджують виконання вказаної процесуальної дії.

У підрозділі 3.2. «Процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства, які залучаються у справі як експерти, експерти з питань права,

спеціалісти та перекладачі» розкрито проблематику реалізації процесуального статусу іноземців, осіб без громадянства, які сприяють встановленню обставин справи – експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач.

Відсутність громадянства України щодо залучення іноземних осіб у справі як експерта, експерта з питань права, спеціаліста, перекладача, – вказує на специфічний характер процесуальної правоздатності іноземців, які можуть бути учасником справи у зазначених вище статусах. Подібна специфіка визначається, з одного боку, різноманітністю змісту запитів суду задля встановлення спеціальних знань і компетенцій іноземця, який залучається до справи, а з іншого – відповідністю здійснюваних ним цивільних процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків цілям і завданням цивільного судочинства. Акцентовано увагу на проблематиці встановлення національними судами їх рівня і обсягу достатньої професійної компетентності. Про допуск до участі у справі та долучення висновку експерта до матеріалів справи вирішує суд. Правовою невизначеністю залишається питання суб'єктної ініціативи заявлення відповідного клопотання: чи вправі суд самостійно з власної ініціативи залучити такого експерта; наявністю чи відсутністю яких обставин повинен керуватися суддя, приймаючи дане рішення. Пропонуємо ініціативою залучення експерта з питань права – іноземної особи наділяти суд та учасників справи. Питання компенсації витрат, які було витрачено на формування експертного висновку з питань права, запропоновано здійснювати на підставі окремого договору, який укладається між судом і відповідним фахівцем. Фінансове забезпечення такого договору будуть нести на собі сторони, які беруть участь у справі. Передбачено можливість експерта з питань права – іноземної особи, відмовитися від участі в судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями. Удосконалено та узгоджено розбіжності у цивільному процесуальному законодавстві щодо використання термінології «експерт з питань права» та «експерт у галузі права».

Запропоновано здійснити інституціоналізацію участі перекладача у цивільній справі шляхом запровадження судового реєстру перекладачів, які мають право здійснювати переклад офіційних документів. На основі аналізу призначення участі у справі іноземця як свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, експерта з питань права акцентовано увагу на доцільності нормативного забезпечення їх юридичної заінтересованості у результатах розгляду справи. Запропоновано юридичну заінтересованість розглядати не просто як ознаку статусу вказаних осіб, а як умову їх участі у справі.

ВИСНОВКИ

За результатами проведення дослідження правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України були сформульовані та обґрунтовані такі основні висновки:

1. Цивільне судочинство за участю іноземців та осіб без громадянства здійснюється на основі двох спеціальних принципів: принципу поширення національного правового режиму та принципу застосування до питань

процесуального характеру права тієї держави, суд якої розглядає справу з іноземним елементом.

2. Встановлено, що поняття «компетентність», «юрисдикція», «підсудність», які наведені в ст. 75-78 Закону України «Про міжнародне приватне право», не відповідають останнім змінам цивільного процесуального законодавства. У зв'язку з цим, запроновано термін «підсудність» замінити терміном «територіальна юрисдикція (підсудність)».

3. В Україні питання процесуальної право- і дієздатності іноземних осіб, осіб без громадянства, визначається колізійною прив'язкою «закон суду». Це положення стосується й осіб із подвійним громадянством. У зв'язку з цим, застосування судом колізійної прив'язки «особистий закон» до обсягу процесуальної право- та/або дієздатності іноземця, не відповідає вимогам чинного законодавства.

4. На підставі аналізу процесуального законодавства щодо встановлення правосуб'єктності іноземних громадян, обґрунтовано, що матеріальну та процесуальну правосуб'єктність не можна ототожнювати. Хоча, обсяг цивільної правоздатності та дієздатності іноземців, за загальним правилом, встановлюється їх особистим законом, право на звернення за судовим захистом, належить до універсальних гарантій. Таке право належить особам із подвійним громадянством та без громадянства, а отже, обсяг цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності повинен визначатись правом тієї держави, до суду якої особа звернулась за захистом прав, свобод, інтересів.

5. Під цивільною процесуальною правоздатністю іноземців та осіб без громадянства, пропонуємо розуміти встановлену правом України здатність мати цивільні процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки учасника судового процесу. Цивільна процесуальна дієздатність іноземців та осіб без громадянства – це встановлена правом України здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді як учасник судового процесу.

6. Аналіз законодавства України та теоретичних джерел дозволяє стверджувати, що іноземці та особи без громадянства в цивільному судочинстві України можуть виступати сторонами справи, третіми особами, представниками, тощо. Причому процесуальна правосуб'єктність іноземців та осіб без громадянства залежить від процесуального статусу, який вони займають у цивільному судочинстві України. Положення ст. 48 ЦПК України, де передбачено, що позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава, слід доповнити словами «в тому числі фізичні особи незалежно від їх громадянства». Тому пропонуємо ч. 2 ст. 48 ЦПК України викласти у наступній редакції: «Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні особи, в тому числі фізичні особи незалежно від їх громадянства, юридичні особи, а також держава».

7. При розгляді справ з іноземним елементом строк розгляду справи зазвичай є тривалішим. Відповідно до ч. 2 ст. 210 ЦПК України суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи. У разі звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги, врученні виклику до суду

чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави або при направленні судового доручення щодо збирання доказів у порядку ст. 87 ЦПК України, розгляд справи з іноземним елементом зупиняється. Тому, пропонуємо ч. 2 ст. 210 ЦПК України, викласти в наступній редакції: «Суд розглядає справу протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті. Розгляд справ з іноземним елементом здійснюється протягом строків, передбачених частиною першою, другою цієї статті та з урахуванням особливостей розгляду справи може бути збільшеним на строк, до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави на судове доручення про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів».

8. Враховуючи положення п. 1 ст. 6 та ст. 14 Європейської Конвенції з прав людини щодо права на справедливий суд та заборони дискримінації, пропонуємо іноземців, осіб без громадянства, у визначених законом випадках (ст. 5, ст. 8 Закону України «Про судовий збір»), відносити до числа осіб, які мають право на пільги щодо сплати судового збору, на відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати.

9. Відмова у відкритті провадження у справі за позовною заявою іноземця чи особи без громадянства можлива тільки на загальних підставах, передбачених у ЦПК України (ст. 186 ЦПК України). Подання іноземцями, особами без громадянства як сторонами цивільно-правового спору в цивільному судочинстві України, аналогічних позовів про той самий предмет, з тих самих підстав, до тих самих відповідачів одночасно в суд іноземної держави, – порушує основні засади цивільного судочинства. У такому випадку, суд зобов'язаний вжити заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами учасниками справи, – іноземними особами як сторонами справи. Такими заходами є: постановлення ухвали про залишення позовної заяви без руху, про повернення позовної заяви, постановлення ухвали про відмову у відкритті провадження у справі чи про залишення позовної заяви без розгляду.

10. При вирішенні питання про залучення до участі у справі іноземної фізичної особи як третьої особи або при вступі її до справи суд має перевірити: 1) чи має така особа розглядатись як фізична особа публічного чи фізична особа приватного права; 2) якщо це є фізична особа публічного права, то – чи відповідає залучення її до участі у справі її компетенції. Вказане є визначальним щодо характеристики їх цивільної процесуальної правосуб'єктності.

11. Як третя особа у цивільній справі може взяти участь не тільки іноземна держава або міжнародна організація, а й фізична особа (наприклад, посадова особа дипломатичного представництва). Суд має виявляти за своєю ініціативою підстави для залучення суб'єкта міжнародного права як третьої особи та, у разі їх наявності, повідомляти такого суб'єкта про відкриту справу та можливість взяти у ній участь. Якщо суб'єкт міжнародного права не виявляє наміру брати участь у процесі і при цьому користується судовим імунітетом, то, попри повідомлення, він має вважатись таким, що не був залучений до участі у справі, із наслідками, передбаченими ч. 2 ст. 54 ЦПК України.

12. Положення ч. 1 ст. 496 ЦПК України, яка встановлює концептуальні процесуальні засади визначення прав та обов'язків, має тлумачитись широко, у системному взаємозв'язку із положеннями ст. 21 Конституції України щодо національного правового режиму іноземців, а також положеннями ст. 6 ЦПК України. Це означає, що іноземні особи можуть не тільки вступати у цивільне судочинство самостійно, але й бути залученими судом у випадках, якщо судові рішення може вплинути на їх права та обов'язки, але вони не вказані як сторони (ч. 3 ст. 53 ЦПК України).

13. Доповнити ст. 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «Набуття адвокатом іноземної держави права на заняття адвокатською діяльністю в Україні. Особливості статусу адвоката іноземної держави» частиною сьомою, та викласти її в наступній редакції: «При здійсненні адвокатами іноземної держави на території України всіх видів адвокатської діяльності, вони мають скласти кваліфікаційний іспит стосовно знань вітчизняного права».

14. Особливим суб'єктом цивільних процесуальних відносин з іноземним елементом є консул. Підставою його участі в цивільному процесі є відсутність громадянина чи його неможливість своєчасно здійснювати захист своїх прав та інтересів. Консула у цивільному судочинстві України слід відносити до органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Консул може набувати правового статусу законного представника, у виняткових випадках, передбачених двосторонніми консульськими конвенціями, – статусу довірчого процесуального представника. Тому, ст. 56 ЦПК України пропонуємо доповнити ч. 8 наступного змісту: «У випадках встановлених законом, консул може звертатися до суду із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах».

15. Доцільно розширити перелік осіб, які мають право відмовитися від давання показань, до яких належали б іноземці та особи без громадянства. Тому, ч. 1 ст. 71 ЦПК України пропонуємо викласти у наступній редакції: «Фізична особа має право відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб, заручена зі стороною особа, або особа, пов'язана зі стороною обіцянкою укласти шлюб, чоловік / дружина сторони, навіть якщо шлюб розірваний), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів».

16. В контексті ч. 1 ст. 73 ЦПК України як експерт з питань права у цивільний судовий процес може залучатися іноземний фахівець, зокрема, щодо з'ясування змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. У цивільному процесуальному законодавстві доцільно було б узгодити розбіжності щодо використання термінології «експерт з

питань права» та «експерт у галузі права». На підставі аналізу положень ЦПК України, пропонуємо словосполучення в ч. 1 та ч. 2 ст. 115 ЦПК України «висновок експерта у галузі права» замінити на словосполучення «висновок експерта з питань права».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Пасайлюк І. В. Цивільно-процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства у цивільному судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. Випуск 1. С. 91–94.

2. Пасайлюк І. В. Особливості участі іноземців та осіб без громадянства як сторін в цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 45–50.

3. Пасайлюк І. В. Іноземці та особи без громадянства як треті особи в цивільному судочинстві України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 145–150.

4. Пасайлюк І. В. Іноземці та особи без громадянства як свідки в цивільній справі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2017. № 5. С. 110–115.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз:

5. Pasaylyuk I.V. The right to judicial protection of foreigners and stateless persons in civil procedure of Ukraine. *European Humanitarian Studies*. 2020. № 2. P. 49–59.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Пасайлюк І. В. Правове регулювання участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України. *«Пріоритетні завдання та стратегії розвитку юриспруденції у світовій науці»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Сладковічево, Словацька Республіка, 28–29 жовтня 2016 р. Сладковічево, 2016. С. 67–70;

7. Пасайлюк І. В. Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти цивільних процесуальних відносин. *«Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку»*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р. Херсон, 2017. С. 65–69;

8. Пасайлюк І. В. Процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства – сторін спору. *«Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 1–2 квітня, 2017 р. Дніпро, 2017. С. 77–80;

9. Пасайлюк І. В. Іноземці та особи без громадянства як свідки в цивільному судочинстві України. *«Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 6–7 жовтня 2017 р. Харків, 2017. С. 25–28;

10. Пасайлюк І. В. Участь іноземців та осіб без громадянства як третіх осіб в цивільному процесі України. *«Актуальные проблемы права»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Брест, 19 квітня, 2017 р. Брест, 2017. С. 260–263;

11. Пасайлюк І. В. Особливості участі іноземців та осіб без громадянства – спеціалістів в цивільному судочинстві України. *«Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні»*: матеріали регіональної науково-практичної конференції, м. Львів, 15 грудня, 2017 р. Львів, 2017. С. 262–266;

12. Пасайлюк І. В. Процесуальні права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства як перекладачів в цивільному судочинстві України. *«Юриспруденція – базовая составная часть интеграционных процессов и современного правового поведения»*: міжнародна науково-практична конференція, г. Кишинев, Республіка Молдова, 3–4 листопада 2017 р. Кишинев, 2017. С. 155–158;

13. Пасайлюк І. В. Проведення у справах за участю іноземних осіб. *Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики*: міжнародна науково-практична конференція, м. Люблін, Республіка Польща, 17 квітня, 2018 р. Люблін, 2018. С. 163–165;

14. Пасайлюк І. В. Щодо визначення поняття «іноземна особа» за національним та міжнародним законодавством у цивільному процесі. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників IV-го Всеукраїнського круглого столу, м. Львів, 7 грудня, 2018 р. Львів, 2018. С. 125–128;

15. Пасайлюк І. В. Участь представника у цивільній справі з іноземним елементом. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали регіональної науково-практичної конференції, м. Львів, 14 грудня 2018 р. Львів, 2018. С. 314–318;

16. Пасайлюк І. В. Підсудність цивільно-правового спору з іноземним елементом. *Тридцять сьомі економіко-правові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Львів, 28 травня, 2019 р. Львів, 2019. С. 53–58;

17. Пасайлюк І. В. Порядок звернення суду України із судовим дорученням у цивільній справі до іноземного суду. *Проблеми приватного права в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу*: матеріали науково-практичного семінару, м. Львів, 4 жовтня 2019 р. Львів, 2019. С. 114–117;

18. Пасайлюк І. В. Особливості участі іноземного адвоката як процесуального представника у цивільному судочинстві України. *VI юридичні моголянські читання*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 30 квітня 2020 р. Миколаїв, 2020. С. 29–32.

АНОТАЦІЯ

Пасайлюк І. В. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертація присвячена науковому аналізу правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цивільному судочинстві України, аналізу особливостей розгляду і вирішення цивільних справ за їх участю в якості сторони, третіх осіб, інших учасників судового процесу та удосконаленню нормативно-правової бази щодо провадження у справах за участю вказаних суб'єктів.

Детально досліджено основні питання провадження у справах за участю іноземних осіб: реалізація іноземцями та особами без громадянства права на звернення до суду за захистом, підсудність судам України справ з іноземним елементом, визначення правових режимів цивільного процесуального статусу іноземців, осіб без громадянства як учасників справи, представників, особливості надання міжнародної правової допомоги.

Ключові слова: цивільна процесуальна правосуб'єктність, іноземець, особа без громадянства, консул, адвокат іноземної держави, національний правовий режим, «особистий закон», «закон суду», учасники судового процесу, міжнародна правова допомога.

АННОТАЦИЯ

Пасайлюк И. В. Правовой статус иностранцев и лиц без гражданства в гражданском процессе Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2021.

Диссертация посвящена научному анализу правового статуса иностранцев и лиц без гражданства в гражданском судопроизводстве Украины, анализу особенностей рассмотрения и разрешения гражданских дел с их участием в качестве сторон, третьих лиц, других участников судебного процесса и совершенствованию нормативно-правовой базы рассмотрения дел с участием указанных субъектов.

Подробно исследованы основные вопросы разрешения споров с участием иностранных лиц: реализация иностранцами и лицами без гражданства права на обращение в суд за защитой, подсудность дел с иностранным элементом судам Украины, определение правовых режимов гражданского процессуального статуса иностранцев, лиц без гражданства, как участников процесса, представителей, особенности оказания международной правовой помощи.

Ключевые слова: гражданская процессуальная правосубъектность, иностранец, лицо без гражданства, консул, адвокат иностранного государства,

национальный правовой режим, «личный закон», «закон суда», участники судебного процесса, международная правовая помощь.

SUMMARY

Pasaylyuk I.V. Legal status of foreigners and stateless persons in the civil process of Ukraine. – On the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the candidate of legal sciences (PhD in law), specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; international private law. – Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the scientific analysis of the legal status of foreigners and stateless persons in civil proceedings of Ukraine, the analysis of features of consideration and resolution of civil cases with the participation of third parties, other participants of the trial as a party and the improvement of the regulatory framework for proceedings with the participation of these entities.

The main issues of proceedings in cases involving foreigners have been studied in detail: the realization of the right to apply to the court for protection and judicial protection by foreigners and stateless persons, the jurisdiction of cases with a foreign element to the courts of Ukraine, the determination of legal regimes of civil procedural status of foreigners, stateless persons; civil procedural status of foreigners, stateless persons – participants of the case, representatives, other participants of the trial, especially the provision of international legal assistance.

In order to take into account the positive foreign experience, emphasis is made on the need to eliminate gaps in determining the civil procedural status of foreigners and stateless persons as participants in court proceedings, by providing proposals on amendments to the legislation of Ukraine which regulates their participation.

The analysis of scientific works and legislation of Ukraine has made it possible to determine the main features of the participation of foreign persons in the civil process of Ukraine. Thus, it is established that civil proceedings with the participation of these entities are carried out on the basis of two principles: the principle of extension of the national legal regime and the principle of application of procedural law to the law of the state whose court is considering the case with a foreign element.

Thus, with regard to determining the civil procedural legal capacity of foreigners and stateless persons, the conflict binding of the «law of the court» will be applied and it has been established that the material and civil procedural legal personality of foreigners should not be identified. Special attention is paid to the fact that the civil procedural legal personality of foreigners and stateless persons depends on the procedural status they occupy in the civil proceedings of Ukraine (parties, third parties, other participants in the proceedings).

The content of the concepts of «the right to judicial protection» and «the right to appeal to the court for protection» of foreigners and stateless persons in the civil process of Ukraine has been improved and the possibility of their implementation has been established. Foreigners have the right to protection of the same rights, freedoms or interests by the same means and in the same order as citizens of Ukraine and cannot

claim exceptions from the local law. The civil procedural legislation of Ukraine does not contain restrictions or conditions, the fulfillment of which is necessary for foreigners, stateless persons in order to apply to the court.

It has been concluded that one of the features of the consideration of cases with a "foreign element" by courts is the presence of the institution of court orders to provide legal assistance. For example, a court order to gather evidence on the territory of a foreign state, etc., necessitates an increase in the term of considering the case on the merits established by law.

When considering the issue of representation of foreigners and stateless persons in the civil proceedings of Ukraine, the possibility of participation of a foreign lawyer, the procedure and conditions for acquiring the right to practice law in Ukraine have been clarified. In particular, it has been proposed to take a qualifying examination for knowledge of domestic law – with the intention of carrying out all types of advocacy in Ukraine. The possibility of procedural representation of foreigners by the consul has been investigated, as a result of which it has been decided to include the bodies and persons who by law have the right to apply to the court in the interests of other persons (Article 56 of the CPC of Ukraine).

In studying one of the essential novelties of civil procedural legislation – the introduction of a new participant in the trial – a legal expert, considerable attention in the dissertation is devoted to the peculiarities of his legal status, the grounds for involving a foreign specialist as a legal expert in civil proceedings of Ukraine. Thus, in order to interpret the norms of foreign law, special knowledge of a foreign specialist is required, as an expert in such cases, who has a more accurate and complete knowledge of the law to be applied. At the same time, it has been proposed to consider the opinion of an expert on legal issues that is a procedural form of the proclamation of the expert's opinion, as the evidence in the process, by establishing clear requirements for its content.

Keywords: civil procedural legal personality, foreigner, stateless person, consul, lawyer of a foreign state, national legal regime, «personal law», «law of the court», participants in court proceedings, international legal assistance.

Підписано до друку 11.03.2021 р. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 15.

Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.